

Osmanlı Devleti'nde Müderrislik Kurumunun XVI. Yüzyıldaki Durumu

The Situation of The Institution of Muderrish in the Ottoman Empire in the XVI. Century

ÖZET

Osmanlı Devleti kurulduğu dönemlerden itibaren eğitime önem vermiş bir devletti. Daha Orhan Bey zamanında İznik'te bir medrese kurulması ve başına bir müderrisin görevlendirilmesi bunun en önemli göstergelerindendir. Osmanlı Devleti medrese geleneğini kendisinden önceki Türk devletlerinden miras almış, bu mirası geliştirerek özellikle bazı dönemlerde üst düzey bir eğitim kalitesine ulaşmıştır. Medreseler sadece eğitim hizmeti vermekle kalmamış, Osmanlı bürokrasisinin yetişmiş insan ihtiyacını karşılama hususunda da önemli rol oynamışlardır. Medreseler birçok görevlinin hizmet verdiği ve daha çok vakıflar aracılığıyla varlıklarını sürdüren kurumlardır. Bu kurumun en yetkili amiri ise müderrislerdir. Müderrisler toplum içerisinde önemli bir yere sahip olan saygın kişilerdir. Her medresede bir müderris bulunur, ona yardım eden görevlilerle eğitim devam ettirilirdi. Bazı dönemlerde ünlü isimlerin bu görevi yürüttükleri ve sonra şeyhülislamlığa kadar yükseldikleri de görülmüştür. Müderrislerin tayini klasik dönemde son derece titiz bir şekilde yapılmış, adaylar çeşitli aşamalardan geçerek bu göreve ulaşabilmiştir. Ancak sonraki dönemlerde bur durumun bozulmaya başladığı görülmektedir. Özellikle İstanbul, Bursa, Edirne gibi şehirlerde bulunan müderrisler daha ön planda yer almış ve üst makamlara ulaşma hususunda avantajlı olmuşlardır. XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nin gücünün zirvesinde olduğu bir zaman dilimiydi. Medreseler de bu süreçte etkinliğini muhafaza ederek örgün eğitim sisteminin en önemli parçası olma özelliklerini korumuşlardır. Kemalpaşazade gibi bu devrin önemli müderrisleri dönemin siyasi akışında etkili rol oynamışlardır. Bu çalışmada hem Osmanlı eğitim sisteminde müderrislerin özelliklerine değinilecek hem de XVI. Yüzyılda müderrislerle ilgili bazı tespitler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Medrese, müderris, XVI. yüzyıl

ABSTRACT

The Ottoman Empire was a state that gave importance to education since its foundation. The establishment of a madrasah in Iznik during the time of Orhan Bey and the appointment of a mudarris as its head are the most important indicators of this. The Ottoman Empire inherited the madrasah tradition from the previous Turkish states, and by developing this heritage, it reached a high level of education quality, especially in some periods. Madrasahs not only provided educational services, but also played an important role in meeting the need for educated people of the Ottoman bureaucracy. Madrasahs were institutions where many officials served and maintained their existence mostly through foundations. The most authorized superiors of this institution were the mudarris. Mudarris were respected people who had an important place in society. There was a mudarris in each madrasah, and education was continued with the staff who helped him. In some periods, it has been observed that famous people held this duty and later rose to the rank of Sheikh-al-Islam. The appointment of mudarris was made very meticulously in the classical period, candidates could reach this position by going through various stages. However, it seems that this situation began to deteriorate in later periods. Especially the mudarris in cities such as Istanbul, Bursa and Edirne were more prominent and had an advantage in reaching higher positions. The 16th century was a time when the Ottoman Empire was at the peak of its power. Madrasahs also maintained their effectiveness in this process and maintained their characteristics of being the most important part of the formal education system. Important mudarris of this period, such as Kemalpaşazade, played an effective role in the political flow of the period. In this study, the characteristics of professors in the Ottoman education system will be touched upon and some determinations will be made about professors in the sixteenth century.

Keywords: Madrasah, mudarris, XVI. century

GİRİŞ

Medrese inşa etme geleneği Büyük Selçuklu Devleti'nin ünlü veziri Nizâmülmülk tarafından başlatılmış, sonrasında İslam dünyasında hızla yayılmıştır. Selçuklular, Karamanoğulları ve diğer beyliklerden sonra bu geleneğin Anadolu'daki mirasçısı olarak Osmanlı Devleti de kuruluşundan itibaren medreselerin inşasına önem

Zafer Yıldırım¹

How to Cite This Article
Yıldırım, Z. (2023). "Osmanlı Devleti'nde Müderrislik Kurumunun XVI. Yüzyıldaki Durumu" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:117; pp:9260-9269. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sss.73188>

Arrival: 24 August 2023
Published: 30 November 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Dr. Öğr. Üyesi., Necmettin Erbakan Üniversitesi, hmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Konya, Türkiye, ORCID: 0000-0002-6996-2609

vermiştir. Türkiye Selçukluları'ndan devraldığı askeri, idari, sosyal ve kültürel birikimle hareket eden Osmanlı Devleti, fetihlerle genişleyen topraklarında pek çok medrese açarak bir anlamda Selçuklu medrese geleneğini devam ettirmiştir. Devletin en yüksek düzeyde eğitim veren kurumu özelliğinde olan medreselere öğrenci olarak, ilköğretim kademesindeki sıbyan mekteplerini bitiren veya aynı seviyede özel olarak eğitim görmüş olan gençler alınırdı. Bu şekilde hizmet veren medreseler uzun süre devletin idari, mülki ve eğitimle ilgili kadro ihtiyacını karşılamıştır (Baltacı, 1976, s. 19; Maltaş, 2011, s. 249).

Medresenin başında müderrisler bulunurdu. İslam tarihine bakıldığında müderrislerin saygı duyulan ve önem verilen kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Bunların görevlerine başlaması devlet adamlarının katıldığı bir törenle gerçekleşirdi. Göreve yeni başlayan müderrise vezir tarafından hil'at denilen kıyafet giydirilir ve kendisine bineceği bir hayvan hazırlanırdı. Görev yapacağı medreseye, orada hazır bulunan devlet erkânıyla birlikte giderek burada ilk dersi kürsüden verirdi. Bu dersi imamlar, fıkıh âlimleri ve ayan da izlerdi. Ayrıca müderrislerin kendilerine has bir kıyafeti bulunur, görevden azledilince bu kıyafeti çıkarmak zorunda kalırlardı (Bozkurt, 2020, s. 466). Bu anlayış Osmanlı Devleti zamanında da devam etmiştir.

Osmanlı medrese geleneği özellikle kuruluş döneminde büyük ölçüde Selçuklulardan miras kaldığından, müderrislikle ilgili ilmi ve akademik kuralların tamamen Selçuklu devri düşüncesini yansıttığı görülmektedir. Alt yapısını Selçukluların oluşturduğu müderrislik mesleğinin, Osmanlılarda öneminin daha da artmasının sebeplerinden biri devletin kuruluşundan sonra atanarak göreve getirilen ilk kamu görevlilerinden birisinin müderris olmasıdır. Aynı dönemlerde Osmanlı medreselerine ait vakıfların vakfiyelerinde bulunan müderrislerin kişisel ve mesleki özellikleri, çalışma şartları, özlük hakları ve sosyal statüleri gibi konularla ilgili hükümler bir anlamda Selçuklu vakfiyelerinin bir tekrarı niteliğindedir (Yılmaz Y. , 2005, s. 95). Eğitim ve ilim alanlarında altyapının oluşmasında ve Osmanlı medrese sisteminin kurulmasında, müderrisler başta olmak üzere eğitim kadrolarının önemli katkılarının bulunduğu şüphesizdir (Yakuboğlu, 2006, s. 85).

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan hemen sonra, Osmanlı âlimleri yabancı ülkelere tahsil görmek üzere gitmeye başlamışlar, gittikleri ülkelerin kültürel birikimleriyle ilmi özelliklerini ve anlayışlarını geldikten sonra kendi ülkelerine aktarmışlardır. Bu kişilerin eğitim amacıyla gittikleri bölgeler, ilimlerin durumuna göre belli başlı iki grup olarak ayrılmaktaydı. Özellikle tefsir, hadis, tarih, edebiyat ve kavaide dair olan ilimlerin temel oluşturduğu dinî ve hukukî ilimler Suriye ve Mısır gibi Arap coğrafyası olarak adlandırılabilir ve tarihte daha çok İslâm devletlerinin kurulmuş bulunduğu bölgelerde; riyâziye, hendese, hey'et, hesap, kelâm ve felsefe gibi ilimler ise, daha çok tarihi süreçte Türklerin hâkim oldukları İran, Mâverâünnehir ve Horasan gibi doğudaki bölgelerde tahsil edilmekteydi. Bu iki esas kaynaktan elde edilen bilgiler ile buralarda hâkim olan ilmi anlayışlar, ileride şekillenecek olan Osmanlı ilim dünyası üzerinde etkileyici bir rol oynamıştır (Unan, s. 436).

Osmanlı eğitim tarihi incelendiğinde, medresenin de devletin genel yapısıyla paralel bir gelişim gösterdiği görülmektedir. Osmanlı Devleti kurulduktan sonra ilk medrese 1331'de İznik'te, Orhan Bey zamanında inşa ettirilerek buraya Şerefüddin Dâvud-i Kayseri müderris olarak görevlendirilmiştir (Taşköprülüzade, 2019, s. 30; Kılıç, 2019, s. 266). İlk müderris Dâvud-i Kayseri, önemli alimlerden Kemalüddin Abdürrezzak-i Kaşi'nin (vefatı H. 370 – M. 1330) halifesi idi. Kemalüddin, devrinin büyük mutasavvıfı Şeyh Muhyiddin-i Arabî'nin üvey oğlu olan Şeyh Sadrüddin-i Konevi'nin halifelerinden, müfessir olarak tefsir yazmış olan ve Muhyiddin-i Arabî'nin Fusul-ul Hikem adlı eserini şerh etmiş bir alimdi. Dâvud-i Kayseri ayrıca Mısır'da yüksek tahsilini de yapmıştır (Uzunçarşılı, 2014, s. 3). İlk atanan müderrisin önemli bir zat oluşu bu mertebeye ne kadar ciddiyet gösterildiğinin bir işaretidir. Zamanla çok geniş sınırlara ulaşan devletin bünyesindeki medrese sayısı binleri, on binleri bulmuştur. Medreseler, en üst seviye eğitimi sunarak donanımlı ilim adamları yetiştirmekte idi. Ancak taşrada bulunan medreseler çoğunlukla bölge halkı için din görevlileri ve muallimler yetiştirmiştir (Öcal, 2019, s. 540; Beyazıt, 2014, s. 955).

MÜDERRİSLİK KURUMUNA GENEL BİR BAKIŞ

Müderris kelimesi sözlükte “ders” kökünün tef'il kalıbından türetilmiş bir kelime olup bu kelime okumak, anlamak, bir metni öğrenmek için tekrar etmek anlamına gelmektedir. Medreselerin yaygınlaşmaya başladığı X. yüzyıldan itibaren görülen bir kelime olup ünlü Selçuklu Veziri Nizâmülmülk tarafından Nizâmiye Medreseleri'nin kurulmasından sonra burada en yüksek derecedeki ilim adamı olarak ders veren âlimleri nitelemek için kullanılarak bir anlamda resmî bir özellik kazanmıştır (Bozkurt, 2020, s. 465). Medreseler hem ilmî kurumların en önemlisi hem de Osmanlı devlet bürokrasisinin en önemli ayağını oluşturan ilmiye teşkilatının da kalbi durumundaydı (Hızlı, 2002, s. 426). Buralarda görev yapan müderrislerin de önemli kişiler olması doğaldır. Osmanlı ilmiye teşkilatındaki üç temel görev kadılık ve şeyhülislamlik ile birlikte müderrislik olup müderrislik kavramı medreselerde ders veren, talebe yetiştiren hocaları nitelemek üzere kullanılmıştır. Medrese eğitiminin temel unsuru olan müderrisler, bu kurumun öğretim üyesi, akademik personeli, müdürü konumundaydı. Medreselerde

müdürrislerle birlikte, onlara her konuda yardımcı olarak hizmet eden müdler görev yapardı. Medresede görev yapan bu iki görevli maaşlarını vakıflar aracılığıyla düzenli olarak almakta ve bununla beraber medreselerdeki talebelere yiyecekleri verilip burs olarak nitelendirilebilecek para yardımında da bulunulmaktaydı (Bilge, 1984, s. 67).

Müdürris ismi, medrese hocaları için XVI. yüzyıldan sonra daha çok kullanılmaya başlanmıştır ki daha öncesinde bunlara molla denilmekteydi (Tekeli & İlkin, 1993, s. 17-18). Medreselerin 1924 yılında tamamen ortadan kaldırılmasından sonra da Osmanlı Devleti'nde yüksekokul hocalarını nitelemek için bu ifade kullanılmıştır. Zamanla görevinde farklılıklar olmasına rağmen, Cumhuriyet devrinde bile hocalar, profesör adını alana kadar müdürris ifadesi kullanılmaya devam edilmiştir (İpşirli, 2020, s. 467; Arabacı, 1998, s. 30; Şanal, 1999, s.126). Medrese eğitiminin en önemli unsuru olarak müdürrisler kabul edilmiştir. Osmanlı medreselerinde ilk dönemlerde görev alan müdürrislerin memleketlerine bakıldığında bu kişilerin daha çok Türkiye Selçukluları ve beylikler döneminin önemli kültür merkezleri olan Manisa, Kastamonu, Kütahya gibi büyük şehirlerdeki medrese muhitlerinde ortaya çıktıkları ve yetiştirildikleri görülmektedir. Yukarıda belirtildiği üzere ihtisaslarını ülke dışındaki merkezlerde yapan bu âlimler sadece eğitim öğretim faaliyetlerinin devamını sağlamakla kalmamışlar, bu temel görevlerinin yanında Osmanlı bürokrasisinde görev alacak kalifiye ve yetişmiş insan ihtiyacının karşılanmasında da önemli rol oynamışlardır (Kuru, 2019, s. 1033).

Müdürrisler medreselerde ve kadılıklarda kariyerlerini sürdürebildikleri gibi seyfiye, kalemiye gibi hizmet alanlarında veya ilmi anlamda diğer kurumlarda da belirli şartlar dâhilinde geçiş yapmak suretiyle yer alabilirlerdi. Müdürrisler, eğitim öğretim görevini yürütürken, aynı zamanda ifta yani fetva ya da kaza yani yargı alanında görev yapmakta serbest idiler. Kadılık görevinde bulunurken müdürrisliğe geçilebildiği gibi bunun tersi de mümkündü. Ancak bu değişiklikler yapılırken alan denkliliğine dikkat edildiği ve bu husus için belli bir düzenin kurulduğu muhakkaktır. Bu düzen çerçevesinde yirmi ve otuz akçe yevmiyeli müdürrisler kaza kadılıklarına, elli akçe yevmiyeli müdürrisler yüz elli akçelik sancak kadılıklarına ve Sahn müdürrisleriyle altmışlı müdürrisler mevleviyet kadılığı denilen Mısır, Halep, Şam gibi eyaletlerin kadılıklarına tayin olurlardı (Uzunçarşılı, 2014, s. 66-67). Bu geçişler bazı belgelere de yansımıştır. Mesela Edirne'de Sultan Bayezid Han Medresesi'nde müdürrislik yapan Abdülatif Efendi daha sonra şehrin kadılık görevine getirilmiştir (Taşköprülüzade, 2019, s. 724) Yine 1554 tarihli bir belgede Ayasofya Müdürrisi'nin Bursa Kadılığı'na atandığı görülmektedir (BOA, DVNSMHHM, 1-80).

Müdürrisler arasında kitap yazarlar da sıkça görüldü. Bunların daha çok dini nitelikli olduğu ve diğer alanlarda eser yazma oranının oldukça düşük kaldığı dikkat çekicidir. 1470 ve 1603 yılları arasında yaşamış ve Sahn'da kısa bir süreliğine de olsa ders vermiş olan ulemâ tarafından yazılan 189 telif nitelikli eserden sadece yirmisi (%10.6) akli ilimlerle ilgiliydi. Bunların dışında kalan 169 (%89.4) eser ise tefsir, fıkıh, hadis, ahlak ve tasavvuf, aka'id-kelâm gibi dini mahiyetteki konularla edebiyat, tarih, sarf, nahiv, belâgat, bedi, beyan ve maânî gibi dini vasfı olmayan fakat nakil geleneği bulunan ürünlerden oluşmaktaydı (Unan, s. 443). XVI. Yüzyılın ünlü âlimi Kemalpaşazade'nin yüze yakın risale yazdığı bilinmektedir. Ayrıca Tevarih-i Ali Osman onun Türkçe yazdığı çok önemli bir tarih kitabıdır (Taşköprülüzade, 2019, s. 600-602).

MÜDERRİS ATAMALARI VE DERECELENDİRME SİSTEMLERİ

Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde müdürris atamaları oldukça önem verilen ve titizlikle üzerinde durulan bir konuydu. Müdürrislerin tayinleriyle ilgili işlemler XVI. yüzyıl sonlarına kadar müdürris adayını kazaskerlerin teklif etmesi ve sadrazamların padişaha arzı şeklinde yapılmaktayken, sonraki dönemlerde bu yetki atanacak müdürrislerin derecelerine göre şeyhülislam ve kazaskerler arasında paylaşılmıştır. Başvurdukları ve atandıkları bölgeye göre müdürrisler Rumeli ve Anadolu kazaskerleri tarafından tutulan müstakil defterlere kaydedilmiş, ruznamçe adı verilen bu defterlere büyük önem verilmiştir. Ruznamçe defterine kaydedilmeyen atama işlemi hükümsüz sayılmıştır. Şeyhülislamlar ise gerçekleştirdikleri daha yüksek mertebedeki müdürris ve kadı atamalarına dair ayrı bir defter tutmayıp, atama kayıtlarını diğer bürokratik işlemlerin yer aldığı ruus defterlerine eklemiştir. Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren günlüğü 40 akçeye kadar olan müdürris atamalarıyla kaza kadılıklarına yapılan atamalara dair kayıtlar ruznamçelerde, daha yüksek mertebedeki 50 akçe ve üzeri yevmiye alan müdürrislerle mevleviyet kadılıklarının tayin kayıtları ise ruus defterlerinde yer almıştır. (Uzunçarşılı, 2014, s. 159; Kuru, 2019, s. 1035-1036; İpşirli, 2020, s. 467). Ancak ruznamçeler incelendiğinde bunlarda 40 akçeden yukarı dereceli müdürris atamalarına da rastlandığı görülmektedir. XVII. yüzyıla ait Anadolu ruznamçelerinde 50 akçeli ve 60 akçeli medreselere atama kayıtları sıklıkla yer almaktadır. Ancak söz konusu atamaların yapıldığı medreseler Bilâd-ı Selase olarak adlandırılan Bursa, Edirne ve İstanbul dışında yer alanlardır (Kılıç, 2020, s. 138-139).

Medrese eğitimini bitiren kişi sonrasında kaza yani yargı, ifta yani fetva, ve tedris yani eğitim olmak üzere üç alanda görev yapabiliirdi. Ancak her bir görevin belli şartları bulunmaktaydı. Daha önceki dönemlerde

müdrislerin bu görevlere nasıl getirildikleri net olarak bilinmemekle birlikte Fatih Sultan Mehmed'in kurduğu Sahn-ı Seman ve Tetimme medreseleri ile sonrasında Kanuni döneminde inşa edilmiş olan Süleymaniye Medreseleri'nde müdrisliğe ulaşma yolları daha net şekilde bellidir. (Hızlı, 2002, s. 430) Kanuni dönemindeki uygulamalarda talebe, haşiye-i tecrid medreselerinde eğitime başlayıp, hariç ve dâhil medreseleri derslerini de aldıktan sonra isteğine göre Sahn-ı Seman ve Sahn-ı Süleymaniye medreselerine devam eder ve tahsilini tamamladığında kendisine icazetname verilirdi ki bu günümüzdeki manasıyla diploma alması anlamına gelmekteydi. Müdris adayları eğer Anadolu'da vazife istiyorsa Anadolu, Rumeli'de görev yapmak niyetindeyse Rumeli kazaskerine müracaat ederdi. Aday, ilgili kazaskerin belli günlerdeki meclislerine ve toplantılarına devam ederek matlab adı da verilen deftere yani ruznamçeye mülazım olarak kaydedilirdi. Sonrasında sırasını beklemek için "nevbet" (nöbet) denilen sürece dâhil olurdu. Belirli bir vakitten sonra sırası geldiğinde, 20 akçe günlük ücret alacağı bir medreseye tayin edilirdi (Hızlı, 2002, s. 428-429). Kanuni döneminde nevbetin nevbet-i ula, nevbet-i sâni ve nevbet-i sâlis olmak üzere üç başlıkta kaydedildiği anlaşılmaktadır. Dönemin mülazım listesi, tarihlerine göre bu üç başlıkta mülazım defterine yazılmıştır (Alan & Atçıl, 2018, s. 22). Müdris tayinleri müdrise verilen ve üzerinde tuğra bulunan orijinal bir beratla kesinlik kazanırdı. Bu beratla genellikle hangi şehirde ve medresede görevlendirildiği, kaç akçe ile tayin edildiği, görevine başlama tarihi ve görev süresi gibi bilgiler bulunurdu (İpşirli, 2020, s. 467).

Müdrislerin muid adı verilen yardımcıları da mülazım olabilirlerdi (BOA, DVNSMHH, 2-120). Bu hususta müdrislerin görüşü alınır ve mülazemet listesine müdrisin verdiği isimler kaydedilirdi (BOA, DVNSMHH, 2-117). Mülazımlar "mülazım defterlerine kaydedilirdi. Bu defterlerin ilki II. Bayezid devrine ait olup ilk kayıtlar 1485 yılına rastlamaktadır. Bu da mülazemet sisteminin sözü geçen dönemde şekillendiğini göstermektedir (Alan & Atçıl, 2018, s. 16). Şeyhülislam, padişah hocaları, emekli kazaskerler, emekli müdrisler, kadılar ve emekli kadılar da mülazım kaydettirebiliyordu. Kanuni döneminde en çok mülazımı padişah hocası ve şeyhülislam yazdırmıştır (Alan & Atçıl, 2018, s. 23).

Bazen büyük ve tanınmış medreselerde müdrislik kadrosu bir şekilde boşa çıktığında bu göreve birden fazla kişi talip olabilir. Bu durumda talipler arasında imtihan yapılırdı. Bu imtihanda genellikle çeşitli konularla ilgili bir risâle yazmaları istenirdi. İmtihanlar halka açık olarak ve çoğu zaman o devrin ulu camilerinden birinde, Rumeli ve Anadolu kazaskerlerinin de katılımıyla gerçekleşirdi. Mesela 1528'de Fatih medreselerinden birisinde müdrislik kadrosu boşalmış ve boşalan kadroya Sahn pâyesiyile Edirne Dârülhadisi müdrisi Kılıççızâde İshak Çelebi, Edirne Üç Şerefeli müdrisi Çivizâde Muhyiddin Mehmed ve Bursa Sultâniye müdrisi İsrâfîlzâde Fahreddin efendiler başvurarak göreve talip olmuşlardı. Bu durum neticesinde Ayasofya Camii'nde yapılan imtihana Rumeli kazaskeri Fenârîzâde Muhyiddin ve Anadolu Kazaskeri Kadiri efendiler iştirak etmişlerdi. Adayların verilen konuyla ilgili cevaplarını ihtiva eden risaleleri değerlendirilmiş, ayrıca kendi aralarında verdikleri cevaplarla ilgili bir tartışma da düzenlenmişti. Ayrıca Hüsrev Hoca'nın ruûs imtihanında yazdığı risale de bu uygulamanın en son örneklerinden biridir (İpşirli, 2020, s. 467). Sahn-ı Seman Medreseleri her zaman ayrı bir öneme sahipti. İstanbul'daki medreseler arasında müdris atamaları sıkça görülürdü. 1554 tarihli bir belgede Semaniye müdrislerinden Ali Efendi'nin Ayasofya Müdrisliği'ne, Üsküdar Müdrisi Şemseddin Efendi'nin de Semaniye'ye tayin edildikleri yer almaktadır (BOA, DVNSMHH, 1-98). Semaniye'ye Üsküdar Müdrisi'nin atanması sıkça karşılaşılan bir durumdur. Bunu başka tarihli belgelerde de görmek mümkündür (BOA, DVNSMHH, 2-600).

Müdrisliğe giden yolda çeşitli kademelerden geçilirdi. Eğitim aldığı süreçte medrese mertebelerinin her birini ortalama iki yılda bitiren danişmend yani talebe, sonrasında iki üç yıl kadar bir bekleme sürecinin (tevit) ardından muidliğe kabul edilebilirdi. Mülazımlığa geçecek muidlerin ise en az altı ay beklemesi şarttı. Mülazemet sürecinden sonra atanan müdris öncelikle yirmi akçe yevmiyeli bir medresede göreve getiriliyor ve müdrislerin terakkileri özellikle Fatih zamanında beşer akçe ile gerçekleşiyordu (Hızlı, 2002, s. 431).

Müdrislerin göreve atanmaları şu yollarla gerçekleşebilirdi:

1. Ruûs İmtihanı: İşe başlarken geçilmek zorunda olunan imtihandır. Ruûs kelimesinin geniş bir kullanım alanı olmakla beraber ilmiyedeki anlamı, mülazemet süresini doldurup, imtihana girerek başarılı olanlar için verilen yeni tayin yazısı, kararname şeklindedir.
2. Babadan Oğula İntikal: Müdrislik genellikle babadan oğula geçerdi. Bu sebeple vefat sebebiyle boşalan müdrislik kadrosuna tayin gerçekleştirilmeden önce, ölen müdrisin yerini alacak oğlunun bulunup bulunmadığına bakılmaktaydı. Eğer oğulları varsa, belde müftüsü başkanlığında bir imtihan heyeti oluşturulup, yalnızca kardeşlerin arasında bu imtihan gerçekleştirilirdi. Dışarıdan başka müracaat alınmazdı çünkü hak, ölen müdrisin oğullarındı. Ancak hak sahibi olan kişi imtihanda başarısız olmuşsa tayini gerçekleştirilmezdi.
3. Asaleten Müdris Tayinleri: Eğer vefat eden müdrisin arkasında bıraktığı bir oğlu yoksa ve yerine müracaat eden varsa, asaleten müdris tayin edilebilmekteydi. Böyle bir durumda öncelikle vefat eden müdrisin yerine

hak sahibi olabilecek olanlarla ilgili detaylı bir araştırma yapılır ve bir oğlu olmadığından emin olununca müracaatçı kişi imtihana tabi tutulurdu. Boşalan kadroya başvuran kişi sayısı bir ise bile bu imtihanın gerçekleştirilmesi dikkat çekicidir.

4. Nakil: Müderrislerin bir medreseden diğerine geçmelerinde de yine kontrole tabiidir. İl içinde yer değiştirmek isteyen müderris, dilekçe ile valilik makamına başvurur, vali de şer'i iznin alınabilmesi için hâkime havale etmektedir.
5. Dersiam Tayini: Ruûs imtihanına girip başarılı olanlar dersiam unvanını alıyordu, bunlar en alt kademelerdeki medreselerde göreve başlıyordu. Dersiam tabiri sadece medreselerde talebeye ders veren müderrisleri kapsamıyordu. Bunlar aynı zamanda cuma günlerinde veya başka günlerde belirli camilerde tefsir, hadis dersleri veren görevlilerdi. Yani bu tabir, o medresenin dışındaki öğrencilerin de devam edebileceği, halkın katılabildiği yani herkese açık bir şekilde camilerde ders veren müderrisi ifade etmektedir. Medresede çoğalan talebeye, dersane ve hoca bulma güçlüğü çekilince dersiamlık usulü artık kurumsallaşmıştır (Akgündüz, 1997, s. 460-462; Arabacı, 1998, s. 31-36; Uzunçarşılı, 2014, s. 68).

Bazı atamalarda şehrin kadısı da rol oynuyordu. Vefat eden bir müderrisin yerine kadının verdiği isim arz ile merkeze ulaşıyordu (BOA, İE.EV., 1-56). Atamaların yılın her döneminde yapıldığı görülmektedir. Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere en fazla atama Muharrem ile Recep aylarında olmuştur. Muharrem ayı yılın ilk ayı olduğu için normal seyrinde giden atamaların bu zaman diliminde yapılması normaldir. Ancak müddet-i örfiye miktarına ve atama sürelerinin bazı sebeplerle kısaltılıp uzatılmasına bağlı olarak tüm aylara yayıldığı görülmektedir (Kılıç, 2020, s. 216-217).

	Muharremü'l-Haram	Saferü'l-hayr	Rebiü'l-evvel	Rebiü'l-ahir	Cemaziye'l-evvel	Cemaziye'l-ahir	Recebü'l-ferd	Şa'bânü'l-muazam	Ramazanü'l-mübarek	Şevvalü'l-mükerrrem	Zilkade	Zilhicce	Toplam
1076						16	26	25	21	22	9	22	141
1077			9	13	11	8	13	21	1	9	10	7	102
1078	9	3	6	7	5	6	9	6	4	5	11	9	80
1079	15	7	15		18	6	7	6	10	10	13	6	113
1080	4	2	7		7								20
1081								11	5	9	10	2	37
1082	20	19	6	12	11	5	21	15	15	20	21	23	188
1083	16												16
1085								6	8	18	22	9	63
1086	10	16	18	9	8	9	14	13	3	13	11	7	131
1087	8	4	11	3	4	13	16	4	3	16	8	11	101
1088	18	12											30
1096	6	14	12	20	12	7	1	6	7	1	3		89
1090				7	5	10	7	13	7	1	3	0	53
1091	16	6	8	12	11	10	6	6	9	3	1	3	91
1092	2	6	8	9	4	6							35
1105											5	23	28
1106	54		15	19	23	20	20	48	36	38	10	5	288
1107		3	2	11	20	25	22	14			4		101
1108		14	3	4	4	28	20	11	27	1	8	2	122
1109	5	0	0	3	22	15	15	3					63
Ortalama	14,08	8,15	8,57	9,92	11,00	12,27	14,07	13,00	11,14	11,86	9,31	9,21	

Derecelendirme açısından klasik dönem içerisinde Osmanlı medreselerini üç zaman diliminde ele almak mümkündür. Birinci dönem, derecelendirmenin nasıl bir sisteme oturtulduğunun henüz netlik kazanmadığı ve devletin kuruluş zamanlarından Fatih Sultan Mehmed devrine kadar (1299-1451) devam eden ilk medreseler dönemi; ikincisi, devlet yönetiminde olduğu gibi öğretim kurumlarında da yeni çığır açan düzenlemelerin yapıldığı Fatih dönemi (1451-1481); üçüncüsü ise, Osmanlılarda bu sistemi zirveye oturtan ve kurduğu medreseler ile medrese kavramına yeni bir çerçeve kazandıran Kanuni dönemi (1520-1566) şeklindedir (Hızlı, 2002, s. 428). İlk medreseler dönemi de okutulan derslerin içeriğine göre üçe ayrılmıştır ve müfredat programında bulunan Telvih, Miftah, Haşiye-i Tecrid derslerine göre isimlendirilmiştir. Bunların dışında sarf ve nahiv derslerinin okutulduğu medreselerin bulunduğu da bilinmektedir. Fatih zamanındaki medreselerinin kurulmasıyla medreseler arası kademelenme de netleşmiştir. Medreseler hariç ve dâhil olmak üzere ikiye ayrılıyor, hariç medreseleri temel hazırlık bilgileri vermeyi ve bilimsel eserleri anlayabilecek seviyede Arapça öğretmeyi hedefliyordu. Dâhil medreseleri ise talebelere yüksek düzeyde bilgi kazandırıyor ve her biri kendi içinde kademelere ayrılıyordu. Kâtip Çelebi'nin verdiği bilgilere göre Fatih devrinde yedi kademeli bir medrese sistemi kurulmuş olup dördü

hariç, üçü dâhil olarak adlandırılmıştı. Bunlar; haşiye-i tecrid medreseleri (yirmili), miftah medreseleri (otuzlu), kırklı medreseler, hariç medreseleri, dâhil medreseleri, sahn-ı seman medreseleri ve altmışlı medreseler olarak sıralanmıştır. (Kılıç, 2020, s. 136-137):

Kanuni döneminde ve sonraki dönemlerde medrese derecelerinin isimleri ve sayıları ufak değişikliklere maruz kalmışsa da genel yaklaşım olarak medreselerin derecelendirmesinde müderrise verilen günlük ücret esas alınmış ve bu ücret ile medresenin derecesi doğru orantılı olarak kabul edilmiştir. Haşiye-i Tecrid isimli kitabın okutulduğu medreselerde müderrise günlük 20-25 akçe ödenek ayrılmıştı. Bundan dolayı bunlar yirmili olarak adlandırılmıştı. Miftah Medreseleri ise 30-35 akçelikti. Bir üst kademedeki kırklı medreseler bulunur, bunların da üzerinde müderrisine 50 akçe tahsisat ayrılan hariç ve dâhil ellili medreseler yer alırdı. Sahn-ı Seman müderrisi 50 akçe günlük alırken, Ayasofya müderrisi ise 60 akçe almaktaydı (İpşirli, Medrese, 2003, s. 330). I. Süleyman dönemine kadar medreselerde Fatih dönemindeki teşkilat yapısı geçerli olmuş, Kanuni'den sonra ise 12 dereceli bir medrese sistemi kabul edilmiştir. Medreseler kapanana kadar da bu sistem geçerli olmuştur. Son düzenleme ile medreseler şu şekilde derecelendirilmiştir: (Kılıç, 2019, s. 266).

1-İbtida-i Haric	7-İbtidai Altmışlı
2-İbtida-i Dahil	8-Hareket-i Altmışlı
3-Hareket-i Haric	9-Musıla-i Süleymaniye
4-Hareket-i Dahil	10-Hamise-i Süleymaniye
5-Musıla-i Sahn	12-Süleymaniye
6-Sahn-ı Seman	13-Dar'ul Hadis

Müderris ve dersiamlar, alt kademedeki itibaren rütbe ve paye olarak yükselirdi. İlk medrese müderrislerine haşiye-i tecrid ve ikinci derece müderrisine miftah ve ondan daha üstün olana kırklı müderrisleri denilir ve sonraki dereceli medreseler, müderrislerin rütbeleriyle adlandırılarak müderrislerin günlük ücretlerine göre derecelendirilirdi. Bu yaklaşım, müderrise hizmeti karşılığı atfedilen değer de somut bir göstergesidir (Akgündüz, 1997, s. 473). Bazı zamanlarda müderrisin derslere devam edemediği görüldü. Bu durumda hem müderrisin hem de danışmendlerinin ücretlerinin kesilmeden ödenmesine karar verilebilirdi (BOA, DVNHMSM, 6-1147).

Medrese kurumu vakıf sistemi ile iç içe yürümekteydi. Medresenin vakfı, görev ifa eden müderrislere cihet-i tedris olarak tespit edilen yevmiyelerini nakdi olarak ödüyordu. Müderrisler, medresede bulunan imaretler tarafından çıkarılan günlük yiyecekleri yerler, bunun yanında, çeşitli vakitlerde ve muhtelif gerekçelerle verilen bazı ikramlara da mazhar olurlardı. Müderrislere pişmiş yemeklerin dışında taamiye denilen hububat türü ödeneklerin de verildiği bilinmektedir. Müderrisler, bu tür aynı ve nakdi gelirlerin yanı sıra diğer bazı haklara da sahiptiler. Mesela Bursa'daki medreselerin büyük bir kısmında müderrislere, lojman denilebilecek binalar tahsis edilmişti (Hızlı, 2002, s. 431).

Bir medreseden başka bir medreseye geçişlerde veya mülazımlıktan medreseye yükselmelerde müderrislerin geçirmiş oldukları müddet ruznamçelere kaydedilmiştir. Müderrislerin gerek görevde oldukları örfi süreleri gerekse görevsiz kaldıkları ve infisal denilen müddetin bilgisi medrese tevcihlerinde yer almadığından bunun tespitinde ruznamçe kayıtları önemli yer tutmaktadır. Buradaki bazı kayıtlardan anlaşıldığı üzere ilk defa medreseye atanan müderrislerin dört ile yedi ay içerisinde bir başka medreseye geçiş yaptıkları görülmüştür. Medrese kayıtlarına bakıldığında ise 30 akçelik medreselerde müderrislerin bir seneden daha az bir süre görevde kaldıklarıyla ilgili çıkarımlara ulaşabilmek mümkündür (Arı, 2021, s. 239-240).

MÜDERRİSLERİN HALK VE DEVLETLE İLİŞKİLERİ

Osmanlı Devleti'nin durumuyla ilgili XVII. yüzyılda önemli tespitler yapan kişilerden birisi olan Koçi Bey, IV. Murad devrinde bir layiha hazırlamıştır. Çeşitli konularda devletin yaşadığı sorunları ve çözüm önerilerini dile getiren Koçi Bey layihasında, XVI. yüzyıldaki müderrislerinin durumunu şöyle izah etmektedir: "İstanbul'a geldüğümde eğerçi ulema-i 'izâm şimdiki gibi hadem ve haşem ashâbı değüldi. Lakin bir müderris dâ'ileri yoldan geçse halk-ı âlem ikbâl-i tamm ve külli ta'zim ve ihtiram ederlerdi. Irz ve vakarları kemalde idi. Her biri halk nazarında müçtehid mesâbesinde mu'azzez ve mükerrem idi..." Koçi Bey bu ifadelerle özellikle Süleymaniye müderrislerinin halkın gözündeki itibarları ve halkın onlara karşı duyduğu saygıyı açıkça ortaya koymuştur. Halkı yönlendirebilen kişiler olan müderrislerin bozulması ile eğitim hayatının da kötüye gittiğini belirtmektedir (Yılmaz, 2005, s. 104). Koçi Bey müderrislik kurumunun durumuyla ilgili şu tespitlerde de bulunmuştur: Önceden ilim öğrenmek isteyen biri danışmend olmayı dilerse âlimlerden biri onu ele alıp, önce ona mahreç dersi okutur ve yeteneğini gördükten sonra müderrislerden birine gönderirdi. Bu şekilde o kişi hariçte, dâhilde, ve sahnda uzun müddet danışmend olur, sonra istediği yerde durup sırası geldiğinde mülazım olarak ruznamçe-i hümayuna adı yazılırdı. Sırası gelince sahn danışmentlerden eski olanların her birine birer tetimme tayin olunup oradaki softalara bilgi anlatırlardı. H. 1003 (M. 1594) yılına gelinceye kadar sahn müderrislerinin şimdiki müderrisler kadar itibarı vardı. Danışmend olarak uzun müddet medreselerde ilim ile uğraşmayınca mülazım olunmazdı. Kimse de

başkasının danışmendini icazet olmaksızın almazdı. İlim yolu gayet temiz ve derli topluydu. Kadı ve müderrisler bilgili, ilim sahibi halka faydalı kişilerdi. Ama 1003 yılından sonra düzen bozuldu (Danışman, 1993, s. 20-21). Bu tespitlerden anlaşılacağı üzere Koçi Bey müderrislik kurumunun düzenininin 1594'ten itibaren bozulmaya başladığı görülmektedir.

XVI. yüzyılda devlet, genellikle müderrislerine sahip çıkan bir tutum sergilemiştir. Müderrislerin görevlerine yapılan müdahaleler hoş karşılanmamış, böyle durumlarda merkezden gerekli yazılar gönderilerek önlem alınmıştır (BOA, AE. SMRD. III., 2-164). Bu durum da müderrislerin bir anlamda devletin korumasında olduklarını göstermektedir. Müderrisler devlet nezdinde güvenilir kişilerdi. Bazı zamanlarda devlet tarafından tahkik ve teftiş ile görevlendirilirler, olayların gelişimini bildirmeleri beklenirdi. 1561 tarihli bir belgede Sultan Medresesi Müderrisi Şemseddin'den Bursa'daki bazı olaylar hakkında tahkikat yapması istenmiştir (BOA, DVNSMHH, 3-1619). Bununla birlikte müderrislerin bazen olumsuz durumlara gündeme geldiği de görülmüştür. Ehl-i fesad tabir edilen kişi ve grupları himaye eden müderrisler devletin kayıtlarına girmiştir. Suhte şeklinde ifade edilen öğrencilerin karıştığı olaylardan da müderrisler sorumlu tutulmuştur (BOA, DVNSMHH, 7-182, BOA, DVNSMHH, 7-1223). Bundan dolayı müderrislerden kefilsiz bir şekilde suhte kabul etmemeleri istenmiştir (BOA, DVNSMHH, 19-89, BOA, DVNSMHH, 21-475).

Osmanlı müderrisleri özellikle klasik dönemde diğer ilmiye mensuplarına ve cemiyete örnek oluşturacak vasıflarla anılmaktadır. Onların yüksek seviyedeki birer İslâm âlimi olarak görüldükleri bu vasıflandırmayla daha iyi anlaşılabilir. Pek çok örnekte sahip oldukları vasıfların sıralanışı dikkat çekicidir ve bunların genellikle âlimlerin dindarlık, olgunluk ve fazileti üzerine kurulu olduğu görülür. Müderrislerin nitelikleri kaynaklarda, mütevazı, halim selim, ilmiyle amel eden, arif, fazıl ve kâmil, temiz nesepli, itibarlı, mütetebbi yani araştırmacı, müteverri yani dindar ve vera sahibi, salih, ahlâk-ı müstahsine yani güzel bir ahlaka sahip olan, müteşerri yani dindar ve şeri hükümlere bağlı, herkesin sohbetinden zevk aldığı, muhakkık ve müdekkık yani tahkik edici ve hakikatleri araştırmacı, aşına-yı deryâ-yı ulûm yani ilimler denizine aşına, muti-i emr-i ilahi yani Allâh'ın emirlerine itaat eden, afif yani iffet sahibi şeklinde yer almaktadır. Bunlar da toplumun müderrislere verdiği değeri açıkça ortaya koymaktadır (Unan, s. 440).

Taşköprülüzade'nin verdiği bilgilerle XVI. yüzyılda yaşamış bazı müderrisleri burada belirtmek gerekmektedir. Bu yolla hem müderris isimleri hem de devrin medreseleri hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür.

İbn Kemalpaşa [Kemalpaşazâde]

Devrin faziletli âlimlerinden biri olarak görülmüştür. Zamanının önemli âlimlerinden olan Kastallânî, Hatibzâde ve Muarrifzâde gibi isimlerden dersler almış, daha sonra Edirne'deki Ali Bey Medresesi'nde müderrislik hayatına başlamıştır. Daha sonra Üsküp Medresesi, Edirne'deki Halebiyye Medresesi, yine Edirne'deki Çifte Medreselerin biri, Semân medreselerinin biri ve Edirne'deki Bayezid Han Medresesi'nde sırasıyla müderrislik yapmıştır (Taşköprülüzade, 2019, s. 598).

Hüsâmeddin Hüseyin [Hüsam Çelebi]

Kütahya'daki Vâcîd Efendi Medresesi'nde müderrisliğe başlayan Hüsam Çelebi daha sonra sırasıyla; Bursa'daki Kaplıca Medresesi, yine Bursa'da bulunan Sultan Bayezid Han Medresesi ve Sultan Mehmed Han Medresesi, Amasya'da bulunan Sultan Bayezid Han Medresesi ve son olarak İstanbul'daki Semân medreselerinin birinde müderrislik yapmıştır (Taşköprülüzade, 2019, s. 610).

Abdülvasî Efendi

Abdülvasî Efendi II. Bayezid devrinin sonlarına doğru Anadolu'ya geldi. Yavuz Sultan Selim tahta çıktıktan sonra Edirne'deki Ali Bey Medresesi'nde müderris olarak görevlendirildi. Daha sonra sırasıyla yine Edirne'de bulunan Haceriye Medresesi'nde, İstanbul'daki Vezir Mahmud Paşa Medresesi'nde, Edirne'deki Çifte Medreselerin birinde ve en sonunda da Semân medreselerinin birinde görev yapmıştır. Semân Medresesi'ndeki görevine henüz başlayamadan Edirne'deki Sultan Bayezid Han Medresesi müderrisliğine getirildi (Taşköprülüzade, 2019, s. 618).

Pîr Ahmed Çelebi

Sırasıyla Tire Medresesi, İstanbul'daki Hacı Hasanzâde Medresesi, Edirne'deki Halebiyye Medresesi ve Dârülhadis Medresesi'nde müderrislik yaptı. Pir Ahmed Çelebi Semân medreselerinde de uzun süre müderrislik görevinde bulunmuştur (Taşköprülüzade, 2019, s. 626).

Bedreddin el-Asfar

Müdürlüğe Balıkesir Medresesi'nde başladı. Daha sonra sırasıyla; İstanbul'daki Kalenderhâne Medresesi, yine İstanbul'daki Vezir Mustafa Paşa Medresesi, Edirne'deki Dârülhadis Medresesi, Semân medreselerinin biri ve sonunda Ayasofya Medresesi'nde müdürlük yaptı (Taşköprülüzade, 2019, s. 632).

Şeyh Şâzeli

Amasya'da bulunan Meydan Medresesi'nde müdürlüğe başladı. Daha sonra Bursa'da bulunan Veliyyüddinzâde Ahmed Paşa Medresesi'nde müdürlük oldu. Ardından Kastamonu'daki Atabey Medresesi'nde sonra da Edirne'de bulunan Halebiyye Medresesi'nde müdürlük oldu. Şeyh Şâzeli orada müdürlük yaparken 1513 senesinde vefat etti (Taşköprülüzade, 2019, s. 638).

Türâbî Efendi

Sultan II. Bayezid onu önce saraydaki uşaklarının hocalığı görevine getirdi. Ardından Filibe Medresesi'ne müdürlük olarak görevlendirildi. Bu görevden sonra Edirne'deki Halebiyye Medresesi müdürlüğüne getirildi (Taşköprülüzade, 2019, s. 660).

Kâdirî [Çelebi]

Kadiri Çelebi sırasıyla İstanbul'da bulunan Mehmed bin Hacı Hasan Efendi Medresesi, Vezir Dâvûd Paşa Medresesi, Bursa Sultâniye Medresesi ve Semân medreselerinin birinde müdürlük yaptı (Taşköprülüzade, 2019, s. 698).

Çivizâde Muhyiddin

Müdürlüğe Edirne'deki Emîrî'l-Ümerâ Medresesi'nde başladıktan sonra sırasıyla; Bursa'da bulunan Veliyyüddinzâde Ahmed Paşa Medresesi, yine Bursa'da bulunan Ferhâdiye Medresesi, İstanbul nahiyelerinden Çorlu'da ilk kez yapılmış olan medrese, İstanbul'da bulunan Vezir Mahmud Paşa Medresesi ve Edirne'de bulunan Çifte Medreselerin birinde müdürlük yaptıktan sonra bir başka medresede ve sonunda Semân medreselerinin birinde müdürlük yaptı (Taşköprülüzade, 2019, s. 700).

Muhammed bin Kutbüddin Muhammed

Sırasıyla, Bursa'da bulunan Veliyyüddinzâde Ahmed Paşa Medresesi, İstanbul'da bulunan Hacı Hasanzâde Mehmed Efendi Medresesi, Bursa'da bulunan Sultan Bayezid Han Medresesi, yine İstanbul'da bulunan Vezir Ali Paşa Medresesi, İznik Medresesi, Edirne'de bulunan Dârülhadis Medresesi ve Bursa'da bulunan Sultan Murad Han Medresesi'nde müdürlük yaptı (Taşköprülüzade, 2019, s. 704).

Nakîzî

Asıl adı Bayezid Efendi'dir. Öncelikle Efdalzâde Fâzıl Efendi'nin hizmetine girdi. Medreselerin birinde müdürlük yaptı. Ardından sırasıyla; Kastamonu'daki Atabey Medresesi, Edirne'deki Halebiyye Medresesi, yine Edirne'deki Çifte Medreseler ve Semân medreselerinin birinde müdürlük yaptı (Taşköprülüzade, 2019, s. 724).

Taşköprülüzâde Ahmed Efendi

1524 senesinde Dimetoka Medresesi'nde müdürlüğe başlayan Taşköprülüzâde Ahmed Efendi daha sonra sırasıyla, Üsküp'te bulunan İshâkiye Medresesi'nde, Kalenderhâne Medresesi'nde, İstanbul'da bulunan Vezir Mustafa Paşa Medresesi'nde, Edirne'deki Çifte Medreselerin birinde, Semân medreselerinin birinde ve Edirne'deki Sultan Bayezid Han Medresesi'nde müdürlük olmuştur (Taşköprülüzade, 2019, s. 858).

SONUÇ

İslam Tarihi'nin ilk dönemlerinden itibaren Osmanlı Devleti'nin birçok alanda zirvede bulunduğu XVI. yüzyılın sonlarına kadar en yaygın eğitim kurumları medreselerdi. Bu dönemden sonra da uzun müddet en yaygın eğitim kurumu özelliğini korumuşlar, ancak sözü geçen zaman dilimindeki vasıflarını koruyamamışlardır. Bu kurumun en önemli üyesi ise müdürlükler olarak görülmektedir. Yaşadıkları dönemlerde eğitim alanında büyük bir görev yüklenen müdürlükler, klasik dönem boyunca Osmanlı aydınlanmasında aktif rol oynamışlardır. Özellikle XVI. Yüzyılın sonlarına kadar düzenli bir şekilde işleyen sistemli yapılarıyla medreseler, Osmanlı Devleti'nde eğitimin temel direği olmuşlardır.

Osmanlı Devleti'nde müdürlükler birer bilim adamı olarak yönetim, eğitim ve din ile alakalı hizmetleri yerine getirecek insan kaynaklarının yetişmesine, yaptıkları faaliyetlerle büyük katkı sağlamışlardır. Ancak belirtmek gerekir ki, müdürlükler yaşadıkları dönemlerde, bir sistemin içerisinde yer alarak bilgi aktarımını olabildiğince gerçekleştirmelerine karşın bilgi üretimi konusunda yeteri kadar etkili olamamışlardır. Zamanla Avrupa'da

gerçekleşen çok önemli bilimsel atılımlar ve düşünce dünyasındaki gelişmeler aydınlanmaya vesile olurken, Osmanlı bilim dünyasının en etkili kişileri durumundaki müderrisler, düşünce ve bilgi üretimi hususunda önemli bir değişim geçirmeden varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Klasik dönemde Osmanlı medreselerinde görev yapan müderrisler titiz bir şekilde seçilir ve zorlu süreçlerden geçerek bu göreve atanırlardı. Devletin bu süreci dikkatle takip ettiği görülmektedir. Medreseler sınıflara ayrılırken, müderrislere ödenen günlük ücret esas alınmış, bu da müderrisin bir medrese için önemini ortaya koymuştur. XVI.yüzyılda özellikle İstanbul'daki büyük medreseler önemli müderrisler tarafından yönetilmiş, bunların atanmalarına daha da dikkatli yaklaşmıştır. Bu dönemde müderrislerin teftiş gibi bazı görevler için de yetkilendirildikleri görülmektedir.

Devlet müderrisleri koruyup kollamış, onların toplum içerisindeki saygın mevkilerini muhafaza etmelerine destek vermiştir. XVI. Yüzyılın sonlarına doğru medreselerde bazı karışıklıkların oluşmaya başladığı, özellikle öğrencilerin karıştıkları olaylarla ilgili müderrislerin uyarıldıkları görülmektedir. Bu durum Koçi Bey'in de işaret ettiği gibi sistemdeki bozulmaların bir göstergesidir.

Genel olarak bakıldığında, müderrislerin halkın gözünde büyük bir itibarının olduğu söylenebilir. Bunun sebeplerinden biri de onların birer İslam alimi olarak kabul görmesidir. Eğitimci yönleri de en azından yetiştirdikleri öğrencilerin gözünde yüksek bir mertebeye konulmalarını sağlamıştır. XVI. Yüzyılda Taşköprülüzade'nin tespitleri müderrisler açısından çok kıymetlidir. Hem müderris isimleri hem de medrese isimleri eserinde yer bulmuştur. Eserine bakıldığında bu dönemde çok sayıda medresenin varlığı anlaşılmaktadır. Ayrıca müderrisleri tanıtırken verdiği bilgiler onların durumu hakkında önemli bilgiler içermektedir. Sonuçta XVI. Yüzyılın medrese eğitimi ve müderrisler açısından olumlu geçen bir dönem olduğunu belirtmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, H. (1997). *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi; Amaç, Yapı, İşleyiş*. İstanbul: Ulusal Yayınları.
- Alan, E., & Atçıl, A. (2018). *XVI. Yüzyıl Osmanlı Ulema Defterleri*. Ankara.
- Arabacı, C. (1998). *Konya Medreseleri 1900-1924*. Konya: Konya Ticaret Odası Kültür ve Eğitim Yayınları.
- Arı, F. (2021). *Osmanlı İlmiye Teşkilatında Kadı ve Müderrislerin İstihdamı*. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Onaylanmış Doktora Tezi. Nevşehir.
- Baltacı, C. (1976). *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: İrfan Matbaası.
- Beyazıt, Y. (2014). XVI. Yüzyıl Osmanlı İlmiye Kanunnameleri ve Medrese Eğitimi. *Belleten*, LXXVIII(283).
- Bilge, M. (1984). *İlk Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- BOA, AE. SMRD. III., 2-164. (tarih yok).
- BOA, DVNHMSM, 6-1147. (tarih yok).
- BOA, DVNSMHH, 1-80. (tarih yok).
- BOA, DVNSMHH, 1-98. (tarih yok).
- BOA, DVNSMHH, 19-89, BOA, DVNSMHH, 21-475. (tarih yok).
- BOA, DVNSMHH, 2-117. (tarih yok).
- BOA, DVNSMHH, 2-120. (tarih yok).
- BOA, DVNSMHH, 2-600. (tarih yok).
- BOA, DVNSMHH, 3-1619. (tarih yok).
- BOA, DVNSMHH, 7-182, BOA, DVNSMHH, 7-1223. (tarih yok).
- BOA, İE.EV., 1-56. (tarih yok).
- Bozkurt, N. (2020). Müderris. A. 2. TDV İslam Ansiklopedisi içinde, TDV İslam Ansiklopedisi (Cilt 31, s. 466). Ankara.
- Danışman, Z. (1993). *Koçi Bey Risalesi*. İstanbul.
- Hızlı, M. (2002). *Osmanlı Klasik Döneminde Medrese*. Türkler (Cilt 11). içinde
- İpşirli, M. (2020). Müderris. TDV İslam Ansiklopedisi (Cilt 31). içinde Ankara.

- İpşirli, M. (2003). Medrese. TDV İslam Ansiklopedisi (Cilt 28). içinde Ankara.
- Kılıç, C. (2019). Osmanlı İlmiye Teşkilatında Müderrislerin Meratibi (1245/1829 Tarihli Tarik Defterine Göre). *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(65).
- Kılıç, C. (2020). Osmanlı İlmiyesinde İstihdam ve Kariyer (XVII. Yüzyıl). Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Kuru, L. (2019). XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Bursa Medreseleri ve Müderris Tevcihatı (Anadolu Kazasker Ruznamçelerine Göre). Levent Kuru, “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Bursa Medreseleri ve Müderris TevcihatHistory Studies International Journal Of History.
- Maltaş, R. (2011). Sümerlerden Günümüze Eğitim. Konya: 2011.
- Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi. (tarih yok). Müderris. Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi (Cilt 5). içinde Türkiye Gazetesi Yayınları.
- Öcal, M. (2019). Müderris ve Talebelerin Kaleminden Osmanlı Devleti'nin Son Çeyreğinde Medreselerin Ahvalı. M. Z. Ed. Fuat Aydın içinde, Osmanlı Medreseleri Eğitim, Yönetim ve Finans. İstanbul: Mahya Yayıncılık.
- Şanal, M. (1999). Kuruluşundan Ortadan Kaldırılışlarına Kadar Olan Süre İçerisinde Medreseler. *Milli Eğitim Dergisi*(143), s. 123-128.
- Taşköprülüzade. (2019). eş-Şakaiku'n-Numaniyye fi Ulemi'd-Devleti'l-Osmaniyye. (M. Hekimoğlu, Çev.) İstanbul: Yazma Eserler Kurumu.
- Tekeli, İ., & İlkin, S. (1993). Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Unan, F. (tarih yok). Osmanlı Medrese Uleması: İlim Anlayışı ve İlmi Verim. *Türkler* (Cilt 11). içinde
- Uzunçarşılı, İ. H. (2014). Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yakuboğlu, K. (2006). Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.
- Yılmaz, Y. (2005). Osmanlı Örgün Eğitiminde ve Süleymaniye Medreselerinde Müderrisler. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(14).